

1. Цивільно-правові договори: поняття і види.

Договір є основною підставою виникнення зобов'язально-правових відносин (зобов'язань), який встановлює певні суб'єктивні права і суб'єктивні обов'язки для сторін, що його уклали.

Договір можна визначити як угоду двох або декількох осіб, спрямовану на встановлення, зміну чи припинення цивільних правовідносин. Предметом договору завжди є певна дія, але ця дія може бути тільки правомірною. Якщо предметом договору буде неправомірна дія, тобто незаконна, то такий договір визнається недійсним.

Договір вважається дійсним за дотримання таких умов:

законності дії; волевиявлення сторін; дотримання встановленої законом форми договору; право- та дієздатності сторін.

Головним елементом кожного договору є воля сторін, спрямована на досягнення певної мети, яка не суперечить законові.

Змістом будь-якого договору є права та обов'язки сторін, установлені ним. Зміст будь-якого договору характеризується його умовами.

Прийнято розрізняти істотні, звичайні та випадкові умови договору.

Згідно зі ст. 153 ЦК України договір вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди з усіх істотних умов. Істотними є ті умови договору, що визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою однією зі сторін повинно бути досягнуто згоди (наприклад, у договорі купівлі-продажу істотними є предмет, ціна, строк).

Крім істотних умов, у договорі можуть бути умови звичайні й випадкові.

До звичайних умов відносять ті, які самі по собі передбачаються, скажімо, місце виконання договору. Ці умови не обов'язково повинні бути включені до договору. Якщо їх не включено до договору, то діє загальна норма Цивільного кодексу. Якщо ж сторони забажають установити інше місце виконання договору, то це має бути обумовлено в договорі.

Випадковими визнаються такі умови договору, які зазвичай у договорах такого виду не передбачаються, але можуть бути встановлені угодою сторін. Наприклад, винагорода повіреному в договорі доручення за виконання доручених йому дій не передбачається, але якщо сторони передбачають умову про винагороду, то повірений має право вимагати її виплати. Отже, і випадкова умова, якщо вона включена до договору, має бути виконана.

У договорі може бути зафіксовано волю однієї, двох чи кількох осіб.

Договори, що базуються на волевиявленні однієї особи, називаються односторонніми (приміром, заповіт, відмова від прийняття спадщини, видача довіреності на вчинення певних дій тощо).

Договори, в яких виявлено волю двох осіб, називаються двосторонніми (наприклад, договір купівлі-продажу, постачання, підяду, оренди і т. ін.).

Договори, в яких бере участь більше двох осіб, називаються багатосторонніми (наприклад, договір про сумісну діяльність із спорудження житла, будівництва шляхів, шкіл і под.).

Розрізняють договори реальні й консенсуальні.

Реальні договори вважаються укладеними, тобто набувають юридичного значення лише з моменту фактичного здійснення певних дій (скажімо, договір позики слід уважати укладеним не з моменту угоди між сторонами про позику, а з моменту, коли позикодавець передав позичальникові певну суму грошей).

Консенсуальні договори вважаються укладеними і набувають юридичного значення з моменту досягнення угоди з основних умов договору (наприклад, купівля-продаж, найом, підряд тощо).

За формою договори можуть бути усними й письмовими. Письмові, своєю чергою, поділяються на прості й нотаріально засвідчені. За загальним правилом вибір форми договору залежить від бажання осіб, що її укладають. Однак у ряді випадків закон

вимагає, щоб договори були укладені в певній формі. Якщо для договору не встановлено певної форми, він вважається укладеним, поки поведінка осіб свідчить про їхню волю укласти договір. Мовчання визначається виявом волі укласти договір лише у випадках, передбачених законом.

Усна форма допускається в договорах, що виконуються під час їх укладання, якщо інше не встановлено законом (приміром, договір купівлі-продажу за готівку).

Проста письмова форма застосовується за укладення між собою договорів державними, кооперативними і громадськими організаціями, а також договорів цих організацій з громадянами, крім договорів, що виконуються під час їх укладання. У простій письмовій формі укладаються й інші договори громадян між собою, якщо дотримання цієї форми вимагає закон (скажімо, договір майнового найму (оренди) між громадянами на строк більше одного року).

Нотаріальне посвідчення письмових договорів обов'язкове у випадках, передбачених законом. Так укладається договір купівлі-продажу жилого будинку та деякі інші.

Недодержання форми договору, якої вимагає закон, тягне за собою нечинність договору лише в разі, якщо такий наслідок прямо зазначено в законі.

Договір вважається укладеним, коли сторони досягли згоди за всіма істотними умовами, а угоду належним чином оформили.

У процесі укладення договору розрізняють дві стадії: пропозиція укласти договір (оферта) і прийняття пропозиції (акцепт). Цивільний кодекс України визначає, з якого моменту договір вважається укладеним. Коли пропозицію укласти договір зроблено усно без зазначення строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо друга сторона негайно заявила особі, яка зробила пропозицію, про прийняття цієї пропозиції. Якщо таку пропозицію зроблено в письмовій формі, договір вважається укладеним, коли відповідь про прийняття пропозиції одержано протягом нормально необхідного для цього часу. Часто сторони самі визначають момент набрання договором юридичної сили, тобто момент, з якого договір вважається укладеним, про що прямо зазначають у договорі - договір набирає чинності з такого дня місяця і року. В інших випадках момент укладення договору визначає закон. Так, договір купівлі-продажу жилого будинку має бути нотаріально посвідчений, але юридичної сили він набирає лише з моменту його реєстрації в місцевих органах управління.

Момент набрання договором чинності має важливе значення, оскільки з цим моментом пов'язані певні юридичні наслідки - перехід права власності до покупця, ризик випадкової загибелі речі та ін.

2. Цивільно-правова відповідальність.

Цивільно-правова відповідальність - установлена законом негативна реакція держави на цивільне правопорушення, що виявляється в позбавленні особи певних цивільних прав чи накладенні на неї обов'язків майнового характеру. Вона є однією з форм державного примусу, оскільки пов'язана з застосуванням санкцій майнового характеру, спрямованих на відновлення порушених прав і стимулювання нормальних ринкових відносин, і полягає у стягненні неустойки, штрафу або пені.

Підставами для цивільно-правової відповідальності є: наявність майнової шкоди (у грошовому виразі - майнових збитків); протиправність поведінки (дія чи бездіяльність); вина; причинний зв'язок між збитком і протиправною поведінкою.

Тільки сукупність зазначених умов дає підставу для притягнення до цивільно-правової відповідальності.

Під майновою шкодою слід розуміти будь-яке зменшення наявного майна або неодержання доходів; грошовий вираз майнової шкоди називають іще збитками. Збитки поділяються на два види: позитивна шкода (будь-яке зменшення наявного майна) і упущена вигода (неодержані доходи, що їх мав би одержати кредитор, якби зобов'язання було виконане).

Відповідальність настає лише за умови, що дії чи бездіяльність, якими вчинено договірну чи позадоговірну шкоду, є протиправними або забороненими законом.

Загальним принципом цивільно-правової відповідальності є принцип вини, тобто відповідальність настає лише за вини заподіювача шкоди. Вину визначають як психічне ставлення особи до своєї протиправної дії. На відміну від кримінального законодавства, цивільне законодавство встановлює презумпцію вини боржника, тобто особа, яка не виконала зобов'язання або вчинила позадоговірну шкоду, вважається винною, поки не доведе протилежного.

Вина може бути у формі умислу (коли правопорушник передбачає негативні наслідки своєї протиправної поведінки та бажає їх настання або ставить до їх настання байдуже) чи необережності (передбачення настання негативних наслідків своєї протиправної дії, але з легковажним наміром їх відвернути, уникнути, себто правопорушник не бажає настання цих негативних наслідків).

Умовою цивільно-правової відповідальності є також наявність причинного зв'язку між протиправною дією боржника і тим негативним наслідком, що настав через цю протиправну дію.

Різновидностями цивільно-правової відповідальності є:

- договірна та позадоговірна;
- часткова і солідарна;
- основна й субсидіарна (додаткова);
- повна та обмежена.

За деякі дії цивільно-правова відповідальність може накладатися без вини, якщо вона обумовлена законом чи угодою. Зокрема, до них слід віднести такі випадки:

- за невиконання грошового зобов'язання;
- зберігача за втрату, недостачу чи пошкодження майна;
- за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки.

Договірна відповідальність настає в разі порушення договору. Позадоговірна відповідальність настає у випадках вчинення шкоди чужому здоров'ю або майну, коли між заподіювачем шкоди і потерпілим цивільно-правового договору не було.

Відповідно до цивільного законодавства боржник, який не виконав або виконав неналежним чином зобов'язання, вчинив позадоговірну шкоду, повинен повністю відшкодувати завдані кредитором збитки (витрати, зроблені кредитором, втрату й пошкодження його майна, а також не одержані ним доходи).

Якщо в цивільному правовідношенні є декілька зобов'язаних осіб, то може мати місце часткова, солідарна або субсидіарна відповідальність. За часткової відповідальності кожна із зобов'язаних осіб несе відповідальність тільки у своїй частці. За солідарної відповідальності кредитор має право звернути стягнення на майно всіх боржників, частини їх або одного з них. Виконання солідарного зобов'язання одним із декількох боржників звільняє останніх од відповідальності. Солідарна відповідальність настає лише у випадках, прямо передбачених законом або договором. Субсидіарна, або додаткова, відповідальність має місце за наявності, крім основного боржника, ще й додаткового. У разі неможливості відшкодування збитків основним боржником до відповідальності притягається додатковий. Скажімо, за вчинену шкоду неповнолітнім віком від 15 до 18 років несе відповідальність він сам за наявності у нього власного майна. Якщо такого майна він не має, то відшкодувати вчинену ним шкоду зобов'язані його батьки чи піклувальники. Боржник звільняється од відповідальності за невиконання зобов'язання або вчинення позадоговірної шкоди, коли мають місце непереборна сила чи випадок.